

„ŽALIOS GIRIOS MEDELIAI –
MANO BROLUŽĖLIAI“:
ŽMOGAUS IR MIŠKO RYŠYS
LIETUVOJE

21-asis Prigimtinės kultūros seminaras, vykęs 2023 m. birželio 30 – liepos 2 d. Juodonyse, pakvietė pažvelgti į žmogaus ir miško ryšį. Tai buvo ir pasiruošimas rengti pasiūlymą įtraukti šią tradiciją į Nematerialaus kultūros paveldo vertybių sąvadą. Idėjos autoriai Vyktintas Vaitkevičius ir Daiva Vaitkevičienė jau anksčiau atkreipė mokslinės bendruomenės dėmesį į per šimtmečius Lietuvoje susiklosčiusį žmogaus ir miško ryšį kaip nematerialaus kultūros paveldo vertybę ir, siekdami kartu gvildinti įvairius šio ryšio dėmenis, sukvietė įvairių sričių tyrėjus¹.

Pirmoji seminaro sesija („(Ne)žmogiškųjų asmenų bendrija: baltų religijos perspektyva“) buvo skirta aptarti miškui kaip gyvai, mąstančiai, kvėpuojančiai, kalbančiai būtybei. Kaip miškas prakalba šiandien, kokių mitinių vaizdinių galima fiksuoti šilinių dzūkų, išsaugojusių ypač artimą ryšį su mišku, pasakojimuose, bandyta atskleisti pirmuoju pranešimu – Dalios Blažulionytės „Viskas, kas auga miškan – miško dzeivulio“. Dr. D. Vaitkevičienė praskleidė sudėtingą miško dievų pasaulį ir pabrėžė, kad atskirties tarp

1 Su seminaro programa galima susipažinti Prigimtinės kultūros instituto interneto svetainėje: <http://www.prigimtaine.lt/lt/seminarai/xxi-seminaras/programa/>.

miško kaip medžiagos, arba kūno, ir miško kaip dvasios nėra – yra tam tikras procesas. Plačiau aptarti du procesai, nurodyti ir pranešimo pavadinime: „Miško į(si)-dvasinimas ir dievų įsikūnijimas baltų religijoje“. Aptariant pirmąjį procesą buvo analizuojami miškinės prigimties dievai – miško gėrybių valdytojai, antrąjį – transcendentiniai dievai, įsikūnijantys miške, bet nevaldantys jo gėrybių. Doktorantas Ignas Šlajus, tyrinėdamas lietuvių ir vilko ryšius baltų mitologijos girioje, siekia grąžinti vilko šventumą į šiandieninį diskursą. Lietuvių ryšį su mišku per santykį su grybais kaip miško būtybėmis ir grybavimo praktikas atskleidė dr. Vita Džekčioriūtė.

Antrojoje seminaro sesijoje („Miškas – vieta“) dr. Vilija Ragaišienė, remdamasi tarmių duomenimis, apžvelgė miško kaip vietos vaizdinį lietuvių pasaulėvaizdyje. Prof. V. Vaitkevičius ieškojo miško kaip medžių bendrijos įvardijimų istoriniuose šaltiniuose. D. Blažulionytė atvėrė greta miško gyvenančiųjų patirtis, akcentavo tarp jų paplitusių miško kaip antrų namų apibrėžtį. Nuo lietuviško konteksto kiek nutolino jakutus tyrinėjantis antropologas dr. Aivaras Jefanovas: savo pranešimu jis darė išvadą, kad judėti miško kraštovaizdžiu – tai minti takus, kelius, ne tik kaip gijos siejančius žmones ir nežmogiškąsias būtybes į sąveikos tinklą, bet ir kuriančius naratyvus, prasmes ir ženklus. Iš viso to ir kyla priklausymo savo vietai jausmas. Dr. Giedrė Godienė pakvietė keliauti į

miesto tikrovę, ieškodama miestiečio miške ir miško mieste ir pristatydama tyrimus, atskleidžiančius, kaip miestiečiai naudoja ir suvokia žaliąsias teritorijas.

Trečioji sesija („Miško pajautos“) buvo skirta aptarti miško jautimą arba jausminius santykius su mišku. Dr. Ramunė Bleizgienė pranešime „Įvietintas jausmingumas: teorinės prieigos paieškos“ pristatė fenomenologijos siūlomą požiūrį į jausmus, leidžiantį aiškinti asmens ir aplinkos santykius. Dr. Brigita Speičytė, gretindama Antano Baranausko *Anykščių šilelio* ir Adomo Mickevičiaus *Pono Tado* poemas, aptarė dvi skirtingas buvimo miške laikysenas, grindžiančias savitus subjektyvumo ir socialumo profilius miško krašto vaizdžiuose.

Ketvirtojoje sesijoje („Miškas lietuvių tapatybės žemėlapyje“) bandyta iš įvairių perspektyvų apibrėžti miško ir žmogaus tapatinimosi būdus. Dr. Bronė Stundžienė, klausdama „Ar žmogaus ir miško (medžio) sambūvis dainose – tik poetinė retorika?“ ir bandydama į šį klausimą atsakyti, pateikė daugybę folkloro pavyzdžių, liudijančių žmogaus ir medžio ryšį. V. Ragaišienė aptarė miško ir žmogaus tapatumo ženklus tarmių diskurse. V. Vaitkevičius, keliaudamas miškinės lietuvių tapatybės pėdsakais, kvietė tyrinėti miško vaizdinio raiškas lietuvių šviesuolių darbuose, vietovardžiuose, asmenvardžiuose ir etnografinėje medžiagoje, išskyrė žemdirbių gyvenviečių miškuose tyrimų svarbą. D. Blažulionytė pristatė šilinio tapatybę, aptarė miško kaip vietos apibrėžtis ir naudojimo kaitą, veikiančias tapatinimosi trajektorijas. G. Godienė parodė, koks svarbus yra bendruomenės vaidmuo išsaugant senuosius medžius, įženklinančius vietas ir žmonių atmintį bei vertybes. D. Vaitkevičienė, dar kartą kalbėdama apie pasaulio medį, pabrėžė universalios kosmologinio

tapatybės dėmens svarbą tyrinėjant tapatybės žemėlapi.

Be intensyvių keturių seminaro sesijų, apimančių skirtingų tyrėjų mokslines įžvalgas, renginyje perskaityti keli ilgesni pranešimai, nagrinėjantys žmogaus ir miško ryšį. Istorikas dr. Tomas Čelkis pasiūlydavo savo tiriamus praeities reiškinius atpažindamas ir dabarties tyrimuose. Pranešimas „Lietuvis ir miškas XIV–XVI a.: nuo naudmenų iki papročių ir Statutų teisės“ sulaukė ypatingo susidomėjimo ir tuo tarsi patvirtino, kad istorinė perspektyva aptariant miško sąvokas, tipus, jo naudojimo pobūdį, teisinius epizodus ir mišką kaip mentalinę kategoriją yra dar neišplėtotą ir labai įdomi tema, laukianti išsamių tyrimų. Istorinę ekologinės filosofijos minties raidą apžvelgė dr. Mantas Antanas Davidavičius, brėždamas moderniosios filosofijos ribas ir ieškodamas moderniosios filosofijos apraiškų, kurias atskleidžia lietuvių ir miško santykis. Toliau filosofijos mokslo plotmėje žmogaus ir gamtos ryšio aspektą plėtojo dr. Mintautas Gutauskas pranešimu „Modernybė ir antropocenas: santykio su aplinka transformacijos“. Daug minčių ir peno apmąstymams gimė per apskritojo stalo pokalbius. Diskutuota temomis: „Ar jau ‘išėjome’ iš miško?“, „Miško ištekliai, arba kodėl medžias (‘miškas’) yra daugiau negu medžiaga?“, o per atvirą pašnekesį „Mano miškas, mano medis“ pažirę liudijimai vėl įrodė, kad miško ir žmogaus ryšio tema geba atverti giliausius klotus tyrinėjant lietuvių tapatybę.

Taigi kas būdinga giriniam, miškiniam, šiliniui žmogui? Klausimas paliekamas tolesniems tyrinėjimams ir diskusijoms. Seminaras baigėsi kvietimu ir tikėjimu, kad šis akademinis sambūris toliau įvairiomis perspektyvomis plėtos miško ir žmogaus ryšio temą. Šių klausimų dokumentavimas

ir rezultatų sklaida yra viena svarbiausių tradicijos apsaugos priemonių².

Dalia Blažulionytė

*Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas
dalia.blazulionyte@lti.lt*

KASMETINIS TARPDALYKINIS PATARLĖMS SKIRTAS KOLOKVIUMAS PORTUGALIJOJE

„Visi keliai veda į Tavyrą, pasaulinę patarlių sostinę“, – tokiu skambiu posakiu paremiologai iš viso pasaulio kasmet kviečiami į Tavyrą Portugalijoje, į tarpdalykinį kolokviumą, skirtą patarlių tyrimams. Šiemet lapkričio 5–12 d. jis vyko 17-ąjį kartą (4-ąjį kartą nuotoliniu būdu). Pagrindiniai renginio organizatoriai – Tavyroje įsikūrusi UNESCO globojama Tarptautinė paremiologų asociacija (AIP-IAP, *The Associação Internacional de Paremiologia / International Association of Paremiology*), talkinama Tavyros savivaldybės.

Kolokviumas išskirtinis keliais aspektais. Visų pirma, tai didžiulis renginys, skirtas vieno iš trumpųjų folkloro žanrų – patarlių – tyrimams ir įvairioms su patarlėmis susijusioms veikloms pristatyti. Šiemet kolokviume dalyvavo pranešėjai iš 28 šalių, buvo perskaityta apie 70 pranešimų. Kolokviumo atmosfera itin demokratiška ir geranoriška: čia laukiami ne tik paremiologai, patarlių tyrėjai mokslininkai, bei kitų sričių specialistai, taikantys jas profesinėje veikloje, tai yra pedagogai, edukologai, psichologai, bet ir tiesiog patarlėmis besidomintieji. Renginio šeimininkai Rui

2 Su seminaro pranešimais ir diskusijomis galima susipažinti Prigimtinės kultūros instituto „YouTube“ paskyroje: https://www.youtube.com/watch?v=MHU_LbCS1cI&t=235s.

ir Marinela Soaresai kolokviumo senbuvius pasitinka kaip gerus bičiulius, o naujokus apgaubia rūpesčiu ir atida. Bent kartą pabuvęs šiame renginyje supranti, kodėl pranešėjus traukia grįžti į šią su patarlėmis susijusių žmonių bendruomenę ir savaite gyventi ypatingu kolokviumo ritmu: visą dieną dalyvauti plenariniuose posėdžiuose, per kavos pertraukas tęsti diskusijas ir dalytis mintimis, o vakarais susitikti prie vyno taurės, kultūriniame renginyje ar prie vakarienės stalo.

Šių metų kolokviume pranešimų būta labai įvairių. Pagrindinės mokslinės temos – paremiologijos metodologiniai klausimai, patarlės senuosiuose raštuose, patarlių konceptai, patarlių raiškos ypatumai, patarlių taikymas edukologijos procesuose.

Suomių folkloristės Liisos Granbom-Herranen pranešime nagrinėta patarlių šnekamosios vartosenos tyrimo problematika. Pranešėja akcentavo būtinybę kritiškai vertinti šaltinius, kuriais remiamasi šio pobūdžio paremiologijos tyrimuose, ir turėti omenyje, kad sukaupioji medžiaga dažniausiai perteikia ne objektyvią patarlės pavartojimo situaciją, o yra paveikta jas vartojusių (vartojančių) pateikėjų, taip pat rinkėjų, archyvarų, galiausiai tyrėjų. Outi Lauhakangas, pastaruoju metu daug dėmesio skirianti patarlių funkcijoms, pranešime „Patarlės kaip situacijų įvardijimai“ nagrinėjo asmeninės ir visuotinės patirties santykį, išryškėjantį patarlės pavartojimo momentu, aptarė dviprasmes situacijas, kurias be patarlių netgi būtų sunku suprasti.

Net keliuose pranešimuose patarlės buvo pristatytos ir nagrinėtos kaip įtaigos ir poveikio priemonės – tiek retoriškos, tiek psichologinės ar net galinčios paveikti globaliąją geopolitiką, kaip antai Bruno Filipe Costos pranešime „Paremiologija tarptautinėje geopolitikoje – kaip populiarioji kultūra gali atverti kelius į